

ІІІ

54
Н 54

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ЛЬВІВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том III

Начато _____ 1953 год

Окончено _____ 1954 год

на 760 ~~сторінках~~

Опись № 2

Фонд № _____

Ед. хр. № 2б

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ — 1954

1884

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ЛЬВІВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том III

с тисаю

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ — 1954

полчек, волк, лесная куница, ласка, горностай, выдра, норка, барсук, дикий лесной кот, рысь, медведь, дикий кабан, благородный олень, косуля. Лесостепным участкам свойственны: крот, заяц-русак, европейский суслик, хомяк, водяная крыса, волк, лисица, черный хорек, ласка, барсук, косуля. В степных участках встречаются такие виды, как крапчатый суслик, подольский и малый слепыши, степной хорек.

Вековые ограбления Буковины австрийскими и румынскими захватчиками нанесли большой ущерб и охотничьему хозяйству. Крайне редкими стали медведь, барсук, горностай, норка, выдра, рысь, благородный олень. Значительно подорваны запасы лесной куницы, дикого кабана, косули и других ценных видов. С другой стороны, массово размножились волки, хомяки, суслики и другие вредители сельского хозяйства.

За послевоенные годы охотничий промысел Черновицкой области неуклонно растет, причем все более развивается промысел вредных для сельского и охотничьего хозяйства видов. По удельному весу в пушных заготовках важнейшее значение имеют следующие виды: лисица (57,1%), заяц-русак (27,1%), куница лесная (3,7%), крот (3,4%), крыса серая (2,7%), суслик крапчатый (2,4%), хорек черный (1,7%), волк (0,9%).

Для дальнейшего развития охотничьего промысла необходимо:

1. Выделить две промысловые зоны: горную — с добычей крота, белки, сони-полчека, волка, черного хорька, куницы и дикого кота и равнинную — с добычей крота, зайца-русака, сусликов, серых крыс, слепышей, хомяка, лисиц, волков. В соответствии с этим необходимо планировать и охотничий промысел.

2. Увеличить добычу сусликов, хомяков и кротов, запасы которых в области недоиспользуются промыслом, и организовать повсеместное истребление волка.

3. Поставить вопрос об организации заказников в местах, где еще сохранились олени, косули, куницы, выдры, норки и другие ценные звери.

4. С целью обогащения охотничье-промысловой фауны области провести акклиматизацию уссурийской енотовидной собаки и ондатры, а также организовать полувольное разведение нутрий на прудах и других водоемах.

ЩУРИ ЗВИЧАЙНІ У ВЕРХІВ'ЯХ ДНІСТРА

К. А. Татаринів

Як показали наші дослідження, сірий щур у західних областях УРСР є небезпечним шкідником рибного ставкового господарства. Ось чому ми приділили увагу дослідженню екології та біоценотичних взаємовідношень цього виду в природних умовах верхів'я басейну Дністра.

Ряд авторів [2, 6, 8, 11, 13] у своїх працях вказував на досить цікавий як з біологічного, так і з епідеміологічного та народногосподарського боку факт існування на території нашого Союзу двох біологічних рас щура звичайного (*Rattus norvegicus* Berk.). Одна з цих рас тісно пов'язана з людськими оселями і постійно зустрічається не тільки в маленьких населених пунктах, а й у великих промислових містах. Це, так би мовити, «свійські» щури.

Друга біологічна раса щурів звичайних трапляється далеко від населених пунктів і постійно живе в різних природних ландшафтах. Це — «дикі» щури.

Вже давно встановлено [13, 18] існування поза межами людського житла й людських осель підвиду сірого щура (*Rattus norvegicus caraco* Pall.), частина популяції якого, проте, одночасно живе й у населених пунктах. Цей підвид щурів поширений у межах Східного Сибіру і Далекого Сходу.

В природних умовах східних районів СРСР [13, 18] щури-карако живуть у норах, які здебільшого влаштовують на оброблюваних ділянках ґрунту поблизу плантацій рису, а також на деяких вологих ділянках ялинового лісу. Весною й літом карако ведуть нічний або вечірній спосіб життя, зимою ж вони активніші вдень. Ці гризуни добре плавають і пірнають; живляться вони на Далекому Сході в основному рисом, але охоче полюють на різних тварин, зокрема дрібних гризунів та птахів.

Щодо сірих щурів (*Rattus norvegicus norvegicus* Berk.), які поширені в західних районах нашого Союзу, в тому числі в західних областях Української РСР, то в літературі й серед населення про них поширене уявлення як про тварин, які в своєму розповсю-

дженні зв'язані виключно з людськими оселями. Тому не дивно, що А. І. Аргиропуло [1] в одній із своїх праць пише: «Типова форма щура живе виключно в житлі людини або в інших її будівлях; лише в літню пору щур відходить недалеко від житла і оселяється на розташованих поблизу городах і пустирях, часто риючи прості нори по берегах струмків, що течуть біля селища...». І далі: «...процент щурів, які виселяються з будівель людини в навколишню природу, невеликий, і зимою всі щури, що виселились, знову повертаються в селища...».

Проте за останні десять років про знаходження звичайних сірих щурів у природних умовах з'явилося кілька повідомлень [2, 4, 6, 7, 9 і т. д.), якими підтверджується правильність зробленого Б. М. Житковим [8] припущення, що є також «дикі», не зв'язані з людськими оселями популяції сірих щурів, які відносяться до підвиду *Rattus norvegicus norvegicus* Bergk. і поширені в західній частині СРСР.

Займаючись з 1947 по 1952 р. дослідженням екології і біоцено-тичних зв'язків ссавців західних областей УРСР, ми зібрали значний матеріал з верхів'я Дністра, який підтверджує спостереження Б. М. Житкова [8] й ряду інших авторів про існування серед сірих щурів підвиду *Rattus norvegicus norvegicus* Bergk. з західних районів СРСР «дикої» популяції, яка протягом цілого року живе в природних умовах*.

Адміністративно обслуговувана нами територія належить до Дрогобицької, Станіславської та частково до Львівської областей УРСР.

Спостереження велись у всі періоди року, починаючи з вересня 1947 по жовтень 1952 р. За цей час нами була зібрана в природних умовах колекція сірих щурів, яка налічує понад 60 екз.

Досить характерним для Дністра, верхня течія якого проходить по Прикарпаттю, і його притоків, особливо правих, як і для кожної гірської річки, є коливання рівня води. Взагалі на Дністрі щороку буває два водні максимуми — раною весною (лютий—березень) і влітку (червень—липень). Перший максимум збігається з таненням снігів в Карпатах, а другий — з періодом тривалих літніх дощів. Дністер у верхній своїй частині неглибокий, має кам'янисте дно і позбавлений будь-якої трав'янистої водної рослинності.

Береги Дністра досить стрімкі. Над берегом подекуди тягнеться вузька смуга кущів верб, місцями — сірі вільхи, тополі та осики.

Дністрові притоки можна, на нашу думку, поділити на дві категорії: до першої ми відносимо ліві — типу р. Верещиця, до другої праві — типу р. Стрий. Перші відзначаються відносно повільною течією, піщаним або замуленим дном, густою водною рослинністю, яка в деяких місцях влітку вкриває майже усе водне дзеркало. Серед макрогідрофітів у Дністрових притоках першого типу домінують рогіз широколистяний (*Typha latifolia* L.), очерет зви-

* У серпні 1950 р. нам вдалось спостерігати сірих щурів біля річок і на озері Вудьявор на Кольському півострові. Таким чином, і в Заполяр'ї сірі щури живуть в природних біотопах.

чайний (*Phragmites communis* L.), лепешняк водяний (*Glyceria aquatica* W a h l b), гречка водяна (*Polygonum amphibium* L.), оситяк (*Scirpus lacustris* L.) та деякі інші види.

Дністрові притоки другого типу мають швидку течію, кам'янистий або глинистий берег, подекуди досить стрімкий; рівень води в них не стабільний, що залежить від періодів року та кількості опадів у Карпатах. Як правило, найбільш повноводі вони раною весною та під час літніх дощів у червні місяці*. Водяної трав'янистої рослинності на цих притоках майже нема. Лише по затоках можна спостерігати рідкоростучі пригнічені екземпляри рогозу широколи-стого та гірчака земноводного. Вздовж берегів подекуди зустрічаються кущі верб, біля самих верхів'їв вздовж берегів ростуть буки, ялини, смереки та інші деревні породи, характерні для східнокарпатського лісу.

Дністер та його притоки мають велику кількість заток, стариць, каналів, які в час повені й літніх дощів бувають особливо повноводими.

В Дрогобицькій і Львівській областях ніколи не буває засух. Згідно з даними ряду авторів [25, 26, 27] і Львівського метеорологічного бюро та нашими власними чотирирічними спостереженнями, кількість опадів за рік в середньому дорівнює близько 700 мм. Тут не буває також різких коливань температури.

Місцезнаходження та біологія сірих щурів

Багата й досить різноманітна рослинність водойм басейну Дністра, постійна наявність води в більшості з них на протязі всього року і м'який клімат створюють сприятливі екологічні умови для ряду ссавців, зокрема для сірих щурів.

Сірі щури в значній кількості, але досить нерівномірно поширені у верхів'ях Дністра і по його притоках. На самому Дністрі сірі щури постійно не живуть, а переходять на головне русло в зимові місяці (січень, лютий, частково грудень), коли стоячі водойми замерзають, а із штучних ставів рибних господарств спускають воду.

Протягом цілого року найбільше сірих щурів зустрічається на верхньодністровських притоках. Ми мали змогу детально обстежити дві праві притоки Дністра — р. Стрий і р. Нежухівку — і дві ліві — р. Болозівку і р. Верещицю, де (особливо на лівих притоках — перший тип) здобували й спостерігали велику кількість сірих щурів.

На р. Стрий сірі щури ловилися по старицях, затоках і бічних ямах-кругляках, бо течія Стрию швидка, берег кам'янистий і вкритий бідною рослинністю (другий тип).

З'являючись на водоймі, сірі щури в першу чергу займають нори водяних щурів, розміщені під корчами верб, вільх або інших

* В деякі роки (1952) значна кількість опадів випадає в кінці жовтня — на початку листопада. В таких випадках Дністрові притоки і сам Дністер також бувають повноводними.

деревних порід, що ростуть вздовж берега водойми. Коли ж водойма з тих чи інших причин до того часу не була заселена водяними щурами, то сірі щури самі розміщаються під корчами розлогих вільх, тополь або звисаючих над водою верб, риючи підземні ходи, які на відміну від нир водяних щурів мають досить просту будову. В коріннях, в струхлявілих стовбурах дерев ці гризуни влаштовують свої гнізда, в них народжують і вигодовують молодняк.

Ми не зареєстрували у верхів'ях Дністра випадків знаходження сірих щурів в надземних або надводних гніздах, описаних іншими авторами [4, 5, 9].

Довжина нир, виритих сірими щурами, не перевищувала 3 м; діаметр ходів у середньому 70 мм; максимальний розмір гніздової

Річка Нежухівка — типове місцезнаходження сірих щурів.

Фото К. Татарінова.

камери — довжина 27 см, ширина 21 см, висота 15 см. Гнізда сірих щурів збудовані з сухих стебел рогозу, очерету, з листя верб, вільх, тополь, з шматків ганчірок, з пташиного пір'я та іншого випадкового матеріалу.

У виключних випадках ми спостерігали заселення сірим щуром старих порожніх нир ондатри. У випадках заселення сірим щуром нир водяного щура або ондатри ці нори лишались без жодної зміни, але гніздові камери були збудовані ближче до входних отворів, і, очевидно, сірі щури не користувалися підземними ходами-лабіринтами водяних щурів.

Густота заселення обслідуваних водойм сірими щурами обрхована на підставі обліку жилих нир і відлову з контрольних гнізд, по можливості, всіх щурів. В різних місцях вона становить від 0,1 до 3—4 екз. на 100 м берега, що вказує на значну щільність популяції. Особливо багато сірих щурів ми спостерігали на ставах біля сіл Стрільків, Станків, Стрийського р-ну, Дрогобицької області, по

р. Нежухівка й відводних каналах рибгоспу «Рудники», Миколаївського р-ну, Дрогобицької області, біля с. Підзвіринець по р. Верещиця, на ставах «Риболівка», «Нове Село», «Березняк» рибгоспу «Комарно», Комарнівського р-ну, Дрогобицької області, по р. Верещиця в Городоцькому р-ні, Львівської області, і в інших місцях.

Г. А. Кондрашкін [9] зазначає, що для сірих щурів у дельті Волги зимою створюються особливо несприятливі умови. У верхів'ях Дністра різкої зміни умов існування сірих щурів не спостерігається в зв'язку з особливостями клімату цієї території.

За нашими спостереженнями, звичайні щури зберігають активність протягом цілого року. Їх можна спостерігати на протязі всієї доби, проте найбільш активними в теплий період року вони бувають увечері і протягом першої половини ночі. В цей час сірих щурів можна спостерігати в різних місцях водойм. Вони швидко бігають серед густих заростей на самому березі, де шукають поживу, плавають і пірнають не гірше від водяних щурів.

Отже, сірі щури у верхів'ях Дністра, як і в дельті Волги [9], Дону [7], Ріону [6, 13] і т. д., поводять себе, як типові напівводні звірі.

Тепла й рання весна у верхів'ях Дністра сприяє початку раннього розмноження сірих щурів. Вагітних самок нам удалось здобувати з середини березня (17. III) до першої декади жовтня (7. X) включно. Отже, сірі щури у верхів'ях Дністра розмножуються протягом майже восьми місяців, і кожна статевозріла самка за цей час встигає дати три — п'ять поносів. Кількість щуренят у поносі, за нашими спостереженнями, не перевищувала дев'яти.

Найбільше молодих щурів ми відловлювали з кінця травня до першої декади вересня (р. Верещиця, с. Підзвіринець).

Сірі щури у верхів'ях Дністра живляться майже виключно тваринною їжею. Подібне явище відзначали й інші автори [3, 5, 9, 13] для ряду районів СРСР. Наші дослідження дозволяють вважати звичайних щурів шкідниками, які в західних областях УРСР завдають істотних збитків рибному ставковому господарству.

Прекрасно плаваючи, ці гризуни можуть вилловлювати велику кількість підостаючої молоді коропа й сріблястого карася, яких широко культивують у західних областях УРСР. Більше того, сірі щури інколи нападають на цьоголіток коропа, які досягають живої ваги 80—100 г. Працівники рибгоспів Дністровського рибтресту в багатьох випадках помилково приписують ондатрі поїдання цьоголіток і мальків коропа й карася, бо проведений нами аналіз понад 50 шлунків ондатр різного віку показав, що ці тварини не живляться тваринною їжею, зокрема рибами. Навпаки, при аналізі вмісту шлунків сірих щурів в 11 з 36 випадків (30,5%) було знайдено рештки риб (луску й кістки коропів, окунів, линів, пліток, карася і т. д.). Про те, що сірі щури живляться рибою, свідчать також знахідки риби з характерними погризами в кормових камерах (невеликих заглибленнях) поблизу нир цих тварин та по берегах річок і розтягування риби сірими щурами після спуску ставів (рибгосп «Раково», Старосамбірського району; рибгосп

«Комарно», Комарнівського району, рибгосп «Рудники», Николаївського району, Дрогобицької області).

Але, крім риби, сірі щури у верхів'ях Дністра охоче живляться жабами (*Rana esculenta* L.), яких можна вважати основною живою сірих щурів. При розтині шлунків сірих щурів, здобутих в березні 1950 р., ми виявили в них від 4 до 17 шматків напівперетравленої жаб'ячої шкірки. Весною і влітку скрізь, де живуть сірі щури, ми знаходили пошматованих жаб.

Багато з'їдають сірі щури двостулкових молюсків, зокрема беззубок (*Anodonta mutabilis* Cless.) та уній (*Unio pictorum* L., *Unio tumidus* Retz.). В січні—лютому і на початку березня беззубки і унії є основними об'єктами живлення цих гризунів. Весною 1950 р. в багатьох місцях по р. Болозівка, Нежухівка, Бистриця ми знаходили купки черепашок двостулкових молюсків — сліди хижої діяльності сірих щурів.

Не минають сірі щури і пташиних гнізд, у яких з'їдають як пташенят раннього віку, так і яйця. Ми знаходили гнізда очеретянок, лисок, крачок, пастушків, водяних курочок, чирків, у яких побували сірі щури. Полюють сірі щури на ящірок, вужів, жуків, бабок, сірих полівок, польових мишей і, очевидно, досить легко здобувають перемогу над звичайними (*A. terrestris terrestris* L.) та малими (*A. terrestris scherman* Shaw.) водяними щурами і з'їдають не тільки їх м'ясо, а також кістки й внутрішні органи, залишаючи шкурку майже не зіпсованою (з таких шкурок ми легко робили музейні тушки).

У деяких випадках, особливо влітку, підрастаючі сірі щури живляться й рослинною їжею, на що вказує проведений нами аналіз їх шлунків.

Біоценологічні зв'язки звичайних щурів

Взаємозв'язки між ондатрою і сірим щуром проявляються у незначному витісненні сірого щура ондатрою із зайнятих ним прибережних стацій. Проте в більшості випадків сірі щури живуть поруч з ондатрами, і в цьому випадку можна спостерігати «нормальне» співжиття. Це досить зрозуміло, оскільки сірий щур як хижак не конкурує з ондатрою ні за їжу (бо ондатра їсть виключно рослини), ні за гнізда. Жилі нори ондатр сірі щури не займають, а старі пустуючі займають дуже рідко, бо вони для них занадто великі; ондатра ж не може зайняти нори сірого щура, яка для неї дуже тісна. Сірий щур уникає зустрічі з фізично сильнішою ондатрою. Часом ми спостерігали, як молоді ондатри спокійно жирують в той час, як на віддалі двох—чотирьох метрів сірі щури роздирають молюсків, жаб або господарюють у гнізді лиски.

Щодо біоценологічних стосунків між сірим щуром і водяним щуром, то тут помітне витіснення й знищення першим видом другого. Водяний щур не витримує конкуренції з сірим щуром. На тих водоймах, де з'явилися сірі щури, щурів водяних спостерігати

майже не доводиться (околиці сіл Отиневичі, Рудники, Підзвіринець, Нове Село і т. д.).

Сірі щури не конкурують з водяними щурами за кормову базу, бо перші — хижаки, а другі — травоядні тварини, а конкурують за житла. Заселяючи стації поблизу водойм, сірі щури в першу чергу займають нори водяних щурів. Безперечно, займаючи нори, сірі щури нищать хазяїв. Це спричинюється до скорочення популяції водяних щурів.

Висновки

1. Сірі, або звичайні, щури (*Rattus norvegicus norvegicus* Bergk.), які поширені в західних областях УРСР, зокрема у верхів'ях басейну Дністра, мають дві біологічні раси: а) «дику», яка постійно, протягом усіх періодів року, живе в природних умовах далеко від людських осель, і б) «свійську», існування якої пов'язане з населеними пунктами.

2. Сірі щури в басейні верхньої течії Дністра поводять себе як типові амфібіотичні тварини. Вони добре плавають, пірнають, не поступаючись в цьому перед водяними щурами й навіть молодими ондатрами.

3. «Дика» популяція сірих щурів здебільшого й найгустіше заселяє ті водойми, в яких багато тварин, що служать об'єктами живлення сірих щурів. Отже, в умовах верхнього басейну Дністра сірі щури є типовими хижаками. В залежності від періоду року об'єкти живлення змінюються. В зимовий період щури сірі в основному живляться двостулковими молюсками, водяними щурами і польовими мишами. В весняно-літній період основним об'єктом живлення служать жаби, жуки, пташині яйця і т. д. Восени сірі щури переключаються на живлення дрібною рибою і мишовидними гризунами.

4. Популяція «диких» сірих щурів у верхів'ях Дністра досягає значної чисельності. На 100 м берегової лінії припадає від 0,1 до 3—4 екз. цих тварин.

5. В умовах верхньої течії Дністра сірі щури живуть майже виключно в норах, використовуючи в першу чергу складно збудовані нори водяних щурів або риючи свої власні, досить прості нори.

6. Щури сірі активні протягом цілої доби, але максимальна активність в літній період припадає на вечірні години і першу половину ночі. Зимом вони активніші зранку та перед заходом сонця.

7. Популяція сірого щура майже не впливає на динаміку чисельності ондатри. В даний момент ми не констатуємо конкуренції між цими двома видами гризунів, які є характерними компонентами водно-берегового комплексу у верхів'ях басейну Дністра. В той же час з'явлення цих гризунів у верхів'ях басейну Дністра негативно вплинуло на чисельність водяного щура.

8. Живлячись рибою, зокрема мальками і цьоголітками різних рас коропа, сірі щури завдають серйозної шкоди культурному

ставковому рибному господарству у Дрогобицькій і Львівській областях УРСР.

9. Надійним і найефективнішим методом боротьби з сірим щуром у верхів'ях Дністра, на нашу думку, є біологічний метод, а саме: розведення (інтродукція) на придністровських водоймах норки (*Mustela lutreola* L.), яка буде жититися сірими щурами і цим обмежувати зростання їх чисельності.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аргиропуло А. И., Фауна СССР, Млекопитающие, т. III, вып. 5, Изд-во АН СССР, 1940.
2. Айзенштадт Д. С., Некоторые данные по распространению и образу жизни серой крысы (*Rattus norvegicus* Berg.) лесного района северо-западной части РСФСР, Зоол. журн., т. XXIV, вып. 3, 1945.
3. Айзенштадт Д. С., Расселение серых крыс вдоль железнодорожного полотна, Журн. «Природа», № 4, 1950.
4. Айзенштадт Д. С., Гнезда серых крыс, устраиваемые во время половодья, Журн. «Природа», № 6, 1950.
5. Айзенштадт Д. С., Некоторые причины колебания численности и вопросы расселения серой крысы, Тезисы докладов второй экологической конференции, Изд-во Киев. гос. университета, часть II, 1950.
6. Верещагин Н. К., Крысы в низовьях Риона, 1939.
7. Губарев Л. Д., Распространение серой крысы (*Rattus norvegicus* Berg.) в восточных районах Ростовской области, Труды Ростовского-на-Дону гос. науч. исслед. противочумного ин-та, т. II, 1941.
8. Житков Б. М., Замечания о крысах и некоторые условия их исследования, Зоол. журн., т. XXIII, вып. 23, 1944.
9. Кондрашкин Г. А., О серых крысах (*Rattus norvegicus* Berg.) дельты Волги, Бюлл. Моск. О-ва исп. природы, отд. Биологии, т. IV/1, 1949.
10. Кузякин А. П., О размножении пасюков в городах, Бюлл. Москов. О-ва исп. прир., т. LVII, вып. 3, 1952.
11. Кузякин А. П., История расселения, современное распространение и места обитания пасюка в СССР, Материалы по грызунам, т. IV, 1951.
12. Корнеев О. П., Миші і норці Київщини, Праці Зоомузею КДУ, т. I, 1939.
13. Львов Г. И., Колхидский пасюк, Ученые записки Горьковского гос. университета, вып. 14, 1949.
14. Михеев А. В., К биологии водяной крысы (*Arvicola terrestris terrestris* L.), Сборник трудов Зоомузея МГУ, IV, 1937.
15. Никитин П. И., Борьба с грызунами на железнодорожном транспорте, Медгиз, 1949.
16. Никитин В. П., К биологии домашней крысы, Журн. «Природа», № 3, 1950.
17. Огнев С. И., Новые данные о крысах (рода *Rattus*) Дальнего Востока, Бюлл. Моск. о-ва исп. природы, т. V/2, 1950.
18. Плятер-Плохоцкий К. А., Вредные и полезные млекопитающие в сельском хозяйстве ДВК, изд. 2, Хабаровск, 1936.
19. Страутман Ф. I., Татаринев К. А., Материали до фауни хребетних тварин криволисея сьдних Карпат, Наук. записки, Львів. держ. університету, серія Біологічна, т. XVI, вип. 5, 1949.
20. Татаринев К. А., «О крысах», «Львовская правда», Блокнот натуралиста, I.IV, 1950.
21. Татаринев К. А., Нарис фауни ссавців деревних насаждений району міста Львова, Наук. записки природ. музею АН УРСР, т. II, 1952.
22. Фенюк Б. К., Массовые размножения мышевидных грызунов на юго-востоке СССР в 1937 году, Сборник «Грызуны и борьба с ними», вып. 1, Алмата, 1941.

23. Фетисов А. С., Крыса-карако в Восточной Сибири, ОГИЗ, Иркутск, 1945.
24. Формозов А. Н., Несколько дополнений к статье Житкова «Замечания о крысах и некоторые условия их исследования», Зоол. журн. т. XXIV, вып. 2, 1945.
25. Tatomir L., Geografija Fizyczna Polski, Lwów, 1863.
26. Walewski J., Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, Warszawa, 1884.
27. Wiczowski J., Lwów, jego rozwój i stan kulturalny oraz przewodnik po mieście, Lwów, 1907.

КРЫСА ОБЫКНОВЕННАЯ В ВЕРХОВЬЯХ ДНЕСТРА

К. А. Татаринев

Резюме

Ряд авторов в своих работах отмечал существование на территории СССР двух биологических рас серой (обыкновенной) крысы, или пасюка (*Rattus norvegicus* Berg.). Одна из этих рас тесно связана с жильем человека: она постоянно обитает не только в мелких населенных пунктах, а и в крупных промышленных городах. Эту популяцию крыс относили к «домашней» расе. Другая биологическая раса крыс встречается далеко от населенных пунктов, постоянно обитая в различных природных ландшафтах. Это — «дикая» раса.

Занимаясь с 1947 по 1952 г. изучением млекопитающих западных областей УССР, исследованием способа их жизни и биологических связей между отдельными видами животных, мы собрали значительный материал в бассейне верховья р. Днестра, подтверждающий наблюдения Б. М. Житкова и ряда других авторов о существовании среди крыс номинального подвида — обитающих в западных районах СССР — «дикой» популяции, живущей в течение всего года в естественных условиях.

Резюмируя наши наблюдения над пасюком в верховьях бассейна Днестра, отметим следующее:

1. Серая крыса, или пасюк, населяющая западные области УССР, в частности верховья бассейна Днестра, имеет две биологические расы: а) «дикую», постоянно обитающую в естественных условиях далеко от жилья человека, и б) «домашнюю», существование которой связано с населенными пунктами.

2. Серые крысы в бассейне Днестра ведут себя, как типичные амфибиотические животные. Они искусно плавают, ныряют, не уступая в этом отношении водяным крысам и молодым ондатрам.

3. «Дикая» популяция крыс плотнее всего заселяет водоемы с богатой фауной позвоночных и беспозвоночных животных, служащих объектами питания крыс. Следовательно, в условиях верхнего бассейна Днестра серые крысы выступают как типичные хищники. В зависимости от времени года объекты питания пасюков

меняються. Зимой они в основном питаются двусторчатими моллюсками, водяными крысами и полевыми мышами. Весной и летом основной пищей серых крыс служат лягушки, жуки, яйца птиц и т. д. Осенью пасюки переключаются на питание мелкой рыбой и мышевидными грызунами.

4. Популяция «диких» крыс в верховьях Днестра достигает значительной плотности. На 100 м береговой линии приходится от 0,1 до 3—4 экз. этих животных.

5. В условиях верхнего течения Днестра серые крысы ведут почти исключительно норный способ жизни, используя в первую очередь сложные норы водяных крыс. Иногда пасюк делает свои собственные просто устроенные норы.

6. Серые крысы активны круглые сутки, однако в летний период их активность максимальна в первой половине ночи. Зимой их чаще всего приходилось наблюдать на утренней заре и вечером перед закатом солнца.

7. Серая крыса почти не влияет на численность ондатры. Мы не констатируем конкуренции между этими двумя видами грызунов, которые являются характерными представителями водно-берегового комплекса в днестровских верховьях. Но появление пасюка на водоемах бассейна Днестра отрицательно повлияло на численность водяной крысы (*Arvicola terrestris* L.), количество которой на некоторых водоемах заметно сократилось.

8. Питаясь рыбой, в частности мальками и сеголетками различных рас карпа, серые крысы приносят существенный вред культурному прудовому рыбному хозяйству Дрогобычской и Львовской областей УССР, в связи с чем с ними необходимо вести решительную борьбу.

ЗООЛОГІЯ

ДО ВИВЧЕННЯ УМОВ ІСНУВАННЯ ЛОСОСЕВИХ
ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ УРСР

В. М. Івасик, О. П. Кулаківська

Створення нових водойм та правильна організація на них рибного господарства, максимальне підвищення продуктивності існуючих водойм, збільшення рибних запасів в них — першочергові завдання, поставлені партією і урядом перед науковими працівниками і практиками рибного господарства.

Одним з важливих є питання повного використання природних водойм і збагачення їх кормової бази.

В гірських річках Прикарпаття і Закарпаття водяться надзвичайно цінні промислові риби: струмкова і райдужна форель, лосось і харіус. За останні післявоєнні роки в цих районах помітно збільшилась кількість форелевих господарств.

Вивченням природних умов цих річок, дослідженням їх кормової бази раніше ніхто не займався. Не в'яснена біологічна продуктивність річок Закарпаття, недостатньо вивчений склад корму форелі в умовах зазначених річок. Проте вивчення таких питань має велике практичне значення для вирощування форелі, для інтродукції її в інші водойми і акліматизації в них.

Планове дослідження водойм Закарпатської області почалося з 1946 р. О. О. Протасов і В. О. Кононов вивчали іхтіофауну, а В. О. Захваткін керував роботою по вивченню паразитів риб. Збір і опрацювання гідробіологічного матеріалу провадили В. М. Івасик (на річках Тересва, Латориця і Уж) і Н. П. Рижова (на р. Боржаві). Живлення струмкової і райдужної форелі, а також харіуса вивчав В. М. Івасик (на річках Тиса, Тересва і Латориця). Паразити лососевих риб Закарпаття зібрані і опрацьовані О. П. Кулаківською (басейни річок Тересви, Латориці і Ужу). Основою для даної праці послужили матеріали, зібрані в серпні—жовтні 1948 р. Дослідження були проведені на форелевих ділянках р. Тересви з притоками Яновець, Плайськ, Турбат, басейнів Латориці (Мала і Велика Піня і Віча), Боржави і гірської частини Ужу.

ЗМІСТ

Ботаніка

- К. А. Малиновський, Феологія основних компонентів травостою біловусників субальпійського пояса Карпат і питання поясного використання пасовищ 3
- Г. В. Козій, Ліннея північна (*Linnaea borealis* L.) в Радянських Карпатах 21
- Г. В. Козій, Нові матеріали до вивчення четвертинної флори західного Поділля 24

Зоологія

- Я. В. Брицький, До вивчення тирогліфоїдних кліщів млинів і зернових складів 33
- В. К. Фінаков, Вплив метеорологічних факторів на колорадського жука та матеріали до побудови прогнозу його розмноження 43
- К. А. Татаринів, Л. К. Опалатенко, Екологія та господарське значення водяного жура у верхів'ях басейну Дністра 52
- М. О. Макушенко, І. Д. Шнаревич, До поширення та екології деяких видів промислових звірів Чернівецької області 77
- К. А. Татаринів, Шури звичайні у верхів'ях Дністра 91
- В. М. Івасик, О. П. Кулаківська, До вивчення умов існування лососевих Закарпатської області УРСР 101
- Ф. І. Страутман, М. П. Рудишин, До поширення сірійського дятла в південно-західних областях України 117
- П. П. Балабай, Вивчення метаморфозу вісцерального апарата міноги 120
- П. П. Балабай, До морфологічної характеристики личинки міноги 139

Палеозоологія

- С. П. Коцюбинський, Зуб іхтіозавра з крейдяних відкладів Вслино-Подільської плити 158